

PRIMJER SLUČAJNOG TURIZMA: DRUŠTVENI I PROSTORNI ČIMBENICI FESTIVALSKOG TURIZMA U TOLMINU U SLOVENIJI

MIHA KOZOROG

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
Slovenija

**UDK 316.723:[338.47:06.078]
(497.4Tolmin)**

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno / Received: 29. 2. 2012.
Prihvaćeno / Accepted: 20. 4. 2012.

Na popularnoglazbene supkulturne festivale možemo gledati i kao na oblik turizma, ali pritom moramo uzeti u obzir mogućnost da u domaćinâ mogu buditi i nelagodu. Članak razmatra festivale u Tolminu, gdje su se oni pojavili neplanirano, naizgled slučajno, te postali dio turizma. Razmatraju se društveni i prostorni čimbenici koji su bili značajni za njihovu implementaciju i razvoj. Ipak, ključan je bio odaziv mještana, koji su festivale prihvatili kao svoje, jer su pomoću njih dosegli predodžbu središnjosti.

Ključne riječi: festival, festivalsko prizorište, genealogija festivalâ, festivalski turizam, supkultura, domaćini, centar – periferija, planiranje turizma, Tolmin

Članak kontekstualizira brojne ljetne popularnoglazbene supkulturne festivale u Tolminu, gradiću s oko 3500 stanovnika u Gornjem Posočju na zapadu Slovenije.¹ Riječ je o festivalima:² *Soča Reggae Riversplash*,³

---

¹ Tolmin je smješten između rijeka Soče i Tolminke, u kotlini brdovitoga Gornjeg Posočja. Općina Tolmin, koja graniči s Italijom, ima površinu od 381.5 km² i sastoji se od 72 naselja, u kojima su 30. lipnja 2009. živjela 11.702 stanovnika (svi statistički podaci su iz teksta *Predstavitev* 2010.) U Tolminu su koncentrirani općinski i državni uredi, osnovna i srednja škola, većina tvornica, sportska i omladinska infrastruktura te trgovački centar, a u gradu i njegovoj okolici živi trećina svih stanovnika općine. Po gustoći naseljenosti općina ne dostiže trećinu državnog prosjeka, a u pogledu obrazovanja, po podacima iz 2002., bilo je mnogo više ljudi s (ne)dovršenom osnovnoškolskom naobrazbom (41%) od onih koji su završili fakultet (10%). Stanovništvo je sve starije i malobrojnije. Broj poduzeća se između 2002. i 2008. godine doduše povećao, ali riječ je prije svega o malim tvrtkama (uključujući i samozaposlene), dok većih tvrtki s vlastitim proizvodima ima vrlo malo. Među tvrtkama nema “paradnog konja”, dakle za lokalitet reprezentativnog predstavnika

Kreativni tabor Sajeta, Metal Camp, Soč'n Fest, Punk Rock Holiday i drugim. Zbog nabrojanih festivala taj gradić ima izvjesnu čuvenost "festivalskog grada" (usp. Gipson i Connell 2011). U članku ću pokazati koji su društveni i prostorni čimbenici potpomogli takvoj konstrukciji mjesta i što ona znači za domaćine.

U spomenutim festivalima Tolminjani često prepoznaju turizam. To nije razumljivo samo po sebi budući da se prije svega radi o estetskim događajima, masovnoj zabavi, supkulturnom izražavanju, druženju itd., dakle ne deklarirano o turizmu. Iznad svega, domaćini bi festivale vrlo lako mogli vidjeti prije svega kao problem:

"U nekim slučajevima dolazi do nesuglasica, kada neki događaj širi miris nečeg problematičnog – [...] 'dručkije' supkulture, glasni kombiji, *heavy metal*-glazba – ono što može bukvalno remetiti (buka, povraćanje, degradacija okoliša) ili preispitati konzervativne poglede (nekih) ljudi o tome kakav bi život na selu trebao biti (ustaljen, bjeloput, tih itd.)." (Gibson, Connell i drugi 2011: 21)

U Tolminu, suprotno opisanim strahovima, o supkulturnim festivalima domaćini uglavnom govore s naklonjenošću.⁴ Mještani, naravno, ne tvore monolitnu zajednicu i mišljenja se razlikuju, no ipak je prisutan neki opći diskurs o festivalima kao o nečemu pozitivnom. Kako bih provjerio je li to moje opažanje točno, upitao sam za mišljenje i predstavnika lokalne policije koji bilježi pritužbe građana. Policijska statistika je pokazala da je u godinama od 2005. do 2010. (što znači ukupno šest godina) u 119

---

poduzeća ili proizvodnje. Od početka 2000. povećao se broj turista, noćenja i turističkih kapaciteta, stoga kao važnu razvojnu granu brojni ističu upravo turizam.

² Etnografija za ovaj članak nastala je u okviru doktorske disertacije na temu turizma u Tolminu, koju sam obranio 2008. godine, te postdokorskog projekta Festivali kroz pogled kulturne antropologije: uloga novih festivalâ pri produkciji lokalnosti (2010. – 2012.).

³ U prvom izdanju 2000. godine pod imenom *Soča Reggae Sunsplash*, a u zadnjem 2009. godine pod imenom *Riversplash*.

⁴ Domaćini su različite festivale u različitim razdobljima i različito ocjenjivali. Pritom je određenu ulogu igralo i razlikovanje između domaćih i vanjskih organizatora (Kozorog 2011). U ovom članku na žalost nema mjesta za izlaganje tih razlika.

festivalskih dana zabilježeno samo 38 pritužaba. Po mišljenju sugovornika s policije Tolminjani su festivale zaista prihvatili kao svoje.

Tolminjani festivale često svrstavaju u područje turizma. Ipak, festivali su se u gradu pojavili prilično spontano i nitko ih nije stvorio s namjerom da bi pomoću njih poticao određenu turističku nišu. Osim toga, rijeka Soča, koja teče uz Tolmin, predstavlja kontekst za drugačije oblike turizma, npr. sportski i ribolovni. U takvom kontekstu festivali su nekakav uljez jer u okolišu ničim ne djeluju samo po sebi razumljivo, kao što to inače općenito važi za ribolov i turističku plovidbu po rijeci. Festivali, dakle, funkcioniraju kao nešto slučajno, nešto što se Tolminu jednostavno “dogodilo”. U članku ću, nasuprot tomu, pokazati da je i taj “slučajni turizam” nastao zbog ne posve slučajnih društvenih i prostornih čimbenika. Festivale u Tolminu stoga razumijem kao kulturnu formu, čija su značenja i instrumentalizacije nastajali u dijalektici sa širim društveno-političkim stanjem i potrebama (usp. Cohen 1980).

FESTIVALI “U PRIRODI”

Popularnoglazbeni supkulturni festivali u Tolminu imaju jasnu genealogiju. Prvi veliki festival, koji je položio temelje za sve sljedeće te isto tako izazvao diskurs o “festivalskom gradu”, bio je 2000. godine započeti festival *reggae*-glazbe – *Soča Reggae Riversplash*. Zatim je 2002. godine lokalna mladež pod utiskom uspjeha *reggae*-festivala oživjela festival eksperimentalne glazbe i umjetnosti – *Kreativni tabor Sajeta*, čije korijene inače nalazimo u devedesetim godinama 20. stoljeća. 2004. godine prvi se puta održao festival *metal*-glazbe, *Metal Camp*, koji će ubrzo postati najveći među festivalima u Tolminu. 2007. godine tolminski je *big band* započeo s organizacijom *jazzom* obojanog festivala *Soč'n Fest*. A 2011. godine prvi je puta održan festival *punk*-glazbe – *Punk Rock Holiday*.⁵ Svi su se oni, s izuzetkom *Soč'n Festa*, održavali⁶ na prizorištu Sotočje,

---

⁵ Postojali su i drugi festivali, neki manji (*Soča Beach Party*, *Magdalena*), neki su doživjeli samo jednu izvedbu (*Poletna Splash Pokovka*, *Magic Circle*), neki se nisu niti realizirali (festival *psy trance*-glazbe, filmski festival, festival *ex Yu*-glazbe).

⁶ Rabim preterit jer pišem o razdoblju do 2011. godine.

odnosno na ušću rijeke Tolminke u Soču, u neposrednoj blizini Tolmina. Upravo je to prizorište, s atributima svojega krajolika, igralo ključnu ulogu pri konstrukciji Tolmina kao festivalskoga grada.

Budući da je izvjesno kako je prvi festival položio temelje za sljedeće, pogledajmo kako je *Soča Reggae Riversplash* “otkrio”, izabrao i konstruirao prizorište. Krajem 90-ih godina neki promotor *reggae*-kulture u Sloveniji odlučio je započeti prvi *reggae*-festival u Sloveniji. Njegova je namjera bila da organizira festival na otvorenome negdje izvan glavnoga grada Ljubljane, u kojoj je inače živio. Akter je poznao Tolmin budući da je odrastao u jednom od sela tolminske općine, a kasnije je u Tolmin dolazio radi zabave na dvama prizorištima uz rijeku Soču – *Sotočje* i *Maya*, gdje je lokalna mladež već od početka devedesetih organizirala koncerte alternativne glazbe. Kada sam s njim razgovarao o razlozima za izbor lokacije festivala, on je, pored svojeg iskustva s tolminskom omladinskom scenom, spomenuo i koncert međunarodne zvijezde Zucchera, koji je 1995. nastupio u neposrednoj blizini *Sotočja*, te festival *funk*-glazbe *Fanka nam manka* koji je 1997. i 1998. održan na prizorištu *Maya*. Ipak, usprkos tim glazbenim doživljajima Tolmina, izgleda da je prevagnuo estetski sud:

“Za mene je samo Sotočje, tamo dolje oko kolibe, pa to mi je... Tamo sam par puta tulumario, vidio sam par bendova, ovakve i drugačije, nije važno, meni je to bilo, shvaćać... Sama logistika, smještaj festivala, gore, u šumi, main stage, gdje si cijeli dan u sjeni, [...] kamping, non-stop dvadeset i četiri sata sound system direktno uz rijeku, to mi je bilo, waw! Zbog toga sam se zapravo odlučio za to. Konkretno sam otišao pogledat na Kupu, našao sam dvije zanimljive lokacije, [...] ali nije me očaralo, nije mi se tako svidjelo. [...] Bit festivala je samo Sotočje.” (intervju 16. 11. 2004.)

Kao bitni atribut izabranog mjesta on je istaknuo estetiku “prirode”: “Jasno da je Soča primamljiva i da se raji sviđa priroda te da i većina publike na kraju krajeva dolazi zbog...” [zbog prirode; op. M. K.]. Festival je već u prvoj ediciji planirano istaknuo elemente krajolika, čime je nastajala konstrukcija idiličnog Sotočja (*Soča Reggae 2000*): “Organizator je [...] našao bajkovito okruženje”; “Čekaju nas tri dana koncerata, druženja, besplatnog kampiranja s mogućim sportskim aktivnostima (vožnja kajakom, rafting, vožnja biciklom po brdima, *canyoning*...) i, naravno,

hlađenje u bistroj Soči”); “Festival je u prelijepom okolišu Soče i Tolminke ponudio *sound system...*” itd. Smještanje festivala u “prirodni okoliš” napravilo ga je dodatno privlačnim, a to je ujedno igralo najveću ulogu pri konstrukciji Tolmina kao grada primjerenog za festivale.

U slučaju festivala *reggae*-glazbe težnja za smještanjem prizorišta pod zelena stabla na pješčanoj plaži uz “smaragdu rijeku”, dakle u okoliš s reminiscencijom na egzotične plaže (vjerojatno Jamajke, “domovine” *reggaea?*), bila je vjerojatno stvar supkulture “homologije” (Clarke 1976: 179). Izabrano prizorište trebalo bi prihvatiti raspoloženu ljubiteljâ “opuštajućih” ritmova *reggae*-glazbe, isto tako, naravno, i glazbenikâ: “Svatko tko to vidi, oduševljen je, to je činjenica. Ras Dumisani, kad je bio na festivalu: ‘*Waw, it’s like in South Africa!*’” (intervju 16. 11. 2004.). No, unatoč toj hipotetskoj homologiji između krajolika prizorišta i *reggaea*, isto su prizorište za festival puno “agresivnije” *metal*-glazbe izabrali i organizatori *Metal Campa* iz Ljubljane i Beča.⁷ Te su dvije supkulture ideološko različite: dok *reggae* s barem jednim središnjim simbolom – listom kanabisa – može jednostavno aludirati na “prirodu”, u slučaju *metal*-supkulture takvu poveznicu ne možemo olako naći. *Metal Camp* je, usprkos tomu, kako bi se diferencirao od ostalih *metal*-festivalâ po svijetu, ispostavio upravo atribut “prirode”. Za svoj slogan je, naime, izabrao *Hell over Paradise*, čime je spojio jedan od osobitih simbola te supkulture (pakao) s imaginarijem neokrnjene prirode (raj).

Metal Camp, dakle, nije izabrao prizorište zbog supkulturnih afiniteta (kao što bi to bilo moguće objasniti u slučaju *reggaea*), već zbog nekoga drugog razloga. Ljetni popularnoglazbeni festivali imaju, naime, svoju genealogiju u kojoj ima posebno mjesto američki festival *Woodstock* iz 1969. godine, koji je potaknuo brojne događaje na otvorenome s kampiranjem (usp. Bjälesjö 2002:23; Gilmore 2010:25). A za imaginarije (usp. Selwyn 1996) što ih ti festivali stvaraju značajni su i krajolici prizorištâ (usp. Bjälesjö 2002; Gilmore 2010). Potonje vrijedi bez obzira na vrstu festivala jer je krajolik postao jedan od bitnih elemenata njihova diferenciranja, što je postalo posebice očito u devedesetim godinama 20. stoljeća, kada je

---

⁷ Na ovome mjestu ne spominjem *Kreativni tabor Sajeta* jer želim pokazati kako su prizorište izabrali nelokalni organizatori.

broj festivalâ na otvorenome, nedvojbeno i pod dojmom *rave*-događaja na otvorenome (o tim festivalima v. Tkalčić 2009:4), narastao.

No, devedesete su donijele još nešto: “oslobođenje” (realno ili pak samo potrošačko – različito s obzirom na državu) mladih iz nekadašnjih socijalističkih zemalja. Ono se odražavalo i na velikim glazbenim festivalima na otvorenome poput *Szigeta* u Mađarskoj (od 1993. godine), *Pohoda* u Slovačkoj (od 1997. godine), *Exita* u Srbiji (od 2000. godine; vidi npr. Lukić Krstanović 2004) itd. Prvi takav festival u Sloveniji bio je *Rock Otočec* (od 1997. godine), koji se ritualnim valjanjem mladih u blatu referirao na *Woodstock*, a festival je privukao pozornost i smještanjem u okolicu rijeke Krke koju je istaknuo sloganom “Raj je raj na *Rock Otočcu*”.

S brojnim festivalima i njihovom težnjom za diferencijacijom, koja se, kao što želim pokazati, nije ticala samo programâ, već i atributâ krajolika te ponude koja slijedi uz festival (“vožnja kajakom, rafting, vožnja biciklom po brdima, *canyoning*” – vidi gore u tekstu), u prvi je plan došao i duh konzumerizma. Festivali su počeli predstavljati turističku nišu za “mlade”. Stoga većina festivala traje više dana kako bi kampiranje uz glazbu moglo zaista pridobiti značajku turističke ležernosti. To vrijedi i za festivale u Tolminu, gdje su se neki od njih već imenom opredijelili unutar turističke terminologije. Tako se npr. *Kreativni tabor Sajeta* umjesto festivalom nazvao “taborom”, dakle (stvaralačkim) kampiranjem. Kao odjek toga nastalo je i ime festivala *Metal Camp*, koji je metalce 2007. godine pozvao i na “prve *metal*-ferije” (naravno, na svijetu).

Organizator prvoga većeg *punk*-festivala u Sloveniji, koji se 2009. i 2010. održao u rudarskom gradu Trbovlju, poveznicu između festivalâ i turizma istaknuo je kao jednu od važnijih u suvremenoj festivalskoj produkciji:

“Mi kao festival nemamo što ponuditi... [...] Nemamo rijeku, nemamo takve stvari zbog kojih bi raja mogla doći k nama na ferije. Kao što imaju drugi festivali. Što ja znam, na *Rock Otočec* većina raje dođe zato što je tamo rijeka i ljudi budu vani uz rijeku do osam navečer i kupaju se. Nisu na prizorištu festivala. Isto je u Tolminu.” (intervju 20. 7. 2010.)

Zato se taj festival 2011. godine preselio u Tolmin i razglasio još jedne glazbene ferije – *Punk Rock Holiday*. Možemo, dakle, zaključiti da

s gledišta prostora odnosno krajolika Tolmin nije bio samo slučajan izbor, već je imao nešto bitno – rijeku Soču, plažu i šumarak za kampiranje. Ipak, vjerojatno je još važnije bilo to da se na prostorima uz rijeku već odvijala zapazena društvena aktivnost mladih – pogledajmo kakva.

LOKALNO ISKUSTVO TURISTIČKIH PRIREDABA I DOGAĐAJA ZA MLADE

Organizator festivala *reggae*-glazbe u intervjuu je spomenuo da je za njega bilo važno i iskustvo Tolmina kroz popularnu kulturu, dakle iskustvo događaja na *Sotočju* i prostoru *Maya* te jednokratni koncert Zucchera. Takvo je iskustvo bilo i važan kontekst prihvaćanja *reggae*-festivala (kao prvoga u nizu većih festivala) od strane domaćinâ. U sljedećem segmentu prikazat ću povijesne činjenice koje će nam pomoći da shvatimo lokalni stav prema glazbenim festivalima u Tolminu. Dok sam se u prijašnjem odjeljku usredotočio na 2000. godinu, kada su na scenu stupili veliki festivali, na ovom ću mjestu razotkriti neku povijesno dublju genealogiju lokalnih festivalâ, pri čemu se slažem s Robertom Edwardsom da “[p]romjene u upravljanju i značaju festivalâ odražavaju razvoj grada, njegove zajednice i vrednota” (2011:136).

Kada je počeo festival *reggae*-glazbe, u Tolminu je već bio povijesno prisutan koncept povezivanja masovne zabavne priredbe i turizma jer se u susjednom gradu Mostu na Soči, na brežuljcima umjetnog jezera na Soči, već desetljećima održavao festival *Noć na jezeru*. Prvi takav festival bio je 1953. godine pod imenom *Beneška noć (Venecijanska noć)*, a tu je priredbu novinski oglas već tada označio kao turističku (Tul 2002:142). U političkom kontekstu SFRJ toga doba bio je to poseban festival jer se estetski referirao na ne-socijalističku, talijansku industriju zabave (usp. Gundle 2002). Iz tog je razloga također privukao političku pozornost. Nakon završetka ovog događaja lokalne vlasti ispitivale su vođu glazbene skupine kojoj su prigovarali izvođenje talijanskih pop-pjesama (intervju 21. 3. 2005; Tul 2002). Nakon tih događaja festival se dulje vrijeme nije održavao mada je na lokalno stanovništvo ostavio dubok utisak (Tul 2002:143). Godine 1973. članovi Saveza socijalističke omladine Mosta na Soči oživjeli su festival, a od tada se svake godine održava pod nazivom *Noć na jezeru*. Taj je festival

od *Beneške noći* usvojio koncept spektakla te ga već desetljećima učvršćuje u lokalnoj svijesti. Osim toga, za razliku od tradicionalnoga gradskog festivala u Tolminu, *Kmečkog praznika*, koji se temelji na stočarskom sajmu, ovaj je festival imao urbani značaj. *Noć na jezeru* nesumnjivo je utjecala na pozitivne lokalne stavove prema masovnim festivalima koji su se pojavili u Tolminu nakon 2000. godine.

Unatoč tome, konotacije festivala *Noć na jezeru* bile su znatno različite od konotacija novih festivalâ u Tolminu. Dok se *Noć na jezeru* temeljila na srednjestrujaškom programu, estetski blizu većinskom ukusu u Sloveniji, novi su se festivali u Tolminu temeljili na supkulturnim ukusima. To je upravo ono što određuje učinkoviti domet oba festivalska pojma. *Noć na jezeru* postupno je postala primarno lokalni događaj, jedan od mnogih koji se održavaju širom Slovenije. Nasuprot tome, supkulturni festivali u Tolminu popunjavaju nišu i nisu vezani za slovenski ukus, nego na globalne (sup)kulturne tokove (usp. Appadurai 1996). Ovu su razliku opazili brojni mještani koji su počeli pripisivati veću važnost supkulturnim od tradicionalnih festivala. Ta se razlika jasno pokazala 2005. godine, kada su se zbog premalo koordinacije *Noć na jezeru* i *Metal Camp* preklapali. Tada se organizator *Noći na jezeru* usprotivio ideji da se dva festivala mogu održati u isto vrijeme: “Žao mi je sada da je došlo do malog nesporazuma zbog ove metallice [sic]. Dva događaja jednostavno ne mogu biti na isti datum” (intervju 22. 1. 2005.). Međutim, unatoč inzistiranju da se dva festivala ne mogu održati istovremeno, upravo se to desilo nakon što su se neki utjecajni mještani zauzeli za *Metal Camp*. Uzrok takvom raspletu je jednostavna evaluacija festivalskih koncepata. Bilo je već jasno da su supkulturni festivali geografski mnogo dalekosežniji nego tradicionalna *Noć na jezeru*. Festival kakav je *Metal Camp* također je značio važan izvor prihoda za područje i kao takav ga je prepoznao i organizator *Noći na jezeru*:

“Najviše je donijela metallica [sic]. Najviše! [...] Hotelska kuhinja nije mogla pratiti, toliko je toga bilo lani. Nisu mogli, nisu mogli, bilo je tako puno ljudi! Cijeli Tolmin nije bio u stanju skuhati toliko obroka. Cijeli Tolmin! Dućani nisu mogli zadovoljiti potražnju. Eto, toliko novaca je tu bilo. Bilo ga je više nego na reggaeu. Zato kažem kako je palo na isti dan... [žao mu je zbog toga; op. M. K.]” (intervju 22. 1. 2005.)

Tako su supkulturni festivali došli na jedno područje koje je već bilo upoznato s konceptom događaja masovne zabave, no oni su mu dali nove dimenzije, od kojih je najvažniji međunarodni kontekst. Međutim, supkulturni festivali nisu došli na to područje zbog *Noći na jezeru* – ona je samo, do određenog stupnja, služila kao kontekst kroz koji je većina mještana doživjela, tumačila i vrednovala nove festivale.

Za dolazak velikih supkulturnih festivala bila je ključna lokalna scena mladih koja je tijekom 1990-ih niknula na prizorištima *Sotočje* i *Maya*. Na tim su se prostorima već u devedesetima uz koncerte održavali i manji festivali. Središnja godina za tolminsku mladež bila je 1993., kada je na prizorištu *Maya* organiziran festival lokalnih glazbenih skupina sa zvijezdama večeri – hrvatskom skupinom *Majke*. U 1997. i 1998. *Maya* je bila domaćin festivala *funk*-glazbe pod nazivom *Fanka nam manka*, koji je pokrenuo organizator iz obližnjeg gradića Cerkno. U 1998. i 1999. na *Sotočju* je organizirana *Sajeta*, festival koji se temelji na umjetničkim radionicama; festival su organizirali članovi udruge lokalnih mladih umjetnika *Karma Koma*. Između 1998. i 2000. Turističko društvo Tolmin na raznim lokacijama u Tolminu organiziralo je festival *world*-glazbe pod nazivom *Magdalena*. Jedan aktivist mladih je uz Soču sporadično organizirao i *rave*-partije s najpoznatijim slovenskim *DJ-ima*. Zbog brojnih događaja i privlačnosti lokacijâ oba su prostora već u devedesetima poticala ideje o turizmu mladih.

U odnosu na ove prostore, a još i posebice na *Sotočje*, treba istaknuti nekoliko stvari. Prvo, tijekom 1990-ih koncerti i manji festivali kultivirali su prizorišta te do određene mjere i toleranciju mještana Tolmina prema alternativnim događanjima koja se održavaju uz Soču. Drugo, članovi lokalnih udruga mladih dobili su tamo priliku da razviju svoje organizacijske sposobnosti koje su im omogućile da se kasnije pojave kao lokalni posrednici za veće događaje što su ih organizirali ne-lokalci. Treće, s dolaskom masovnih festivala na *Sotočje* ovo je mjesto doživjelo kako suradnju, tako i neslaganja između lokalne mladeži i vanjskih organizatora. Za segment lokalne mladeži *Sotočje* i *Maya* bili su od ključnog značenja u formiranju lokalnog identiteta tijekom 1990-ih, stoga je ta mladež razvila ambivalentan stav prema novim festivalima na *Sotočju*: s jedne ih je strane prihvatila kao nastavak svojega vlastitog rada, a s druge ih je vidjela kao

prevelike događaje koji uništavaju postojeće odnose te pretvaraju prostore za mladež u prostore festivalâ i turističkih mjesta (usp. Kozorog 2012).

Vrlo važan igrač u promociji festivalskih aktivnosti u gradu bio je *Klub tolminskih studentov* koji je već 1995. započeo svoj *rock*-festival *Mlada parada*. Kasnije je ova udruga sudjelovala u pokretanju *reggae*-festivala 2000. godine i *Metal Campa* 2004. godine. U oba slučaja njezina se uloga može promatrati kao ona lokalnog posrednika (usp. Smith 2001). Još važniju posredničku ulogu imao je tijekom 2000-ih neki lokalni biznismen koji je 1995. organizirao koncert Zucchera, prvi masovni popularnoglazbeni događaj na tom području s velikom međunarodnom zvijezdom. Taj akter je 1995. vodio kockarnicu koja je bila smještena u zgradi blizu *Sotočja*, a koncert Zucchera bio je samo njegov jednokratni poslovni potez. No, organizator festivala *reggae*-glazbe zbog logistike se morao osloniti upravo na tu zgradu te osim toga i na iskustvo njezina upravitelja, dakle organizatora koncerta Zucchera.

Možemo zaključiti da je u vrijeme kada se počeo održavati festival *reggae*-glazbe lokalno okruženje već imalo određeni kontekst u kojem su stanovnici mogli stvarati svoje refleksije na nove festivale. Uz Soču su se ionako već održavali događaji, zato novi festivali nisu izazvali (veće) ekološke probleme. I mladi su izborili svoje prostore uz rijeku, stoga su novi festivali značili samo još više mladih na ionako omladinskom prostoru. Osim toga, u lokalnom su okruženju već djelovali organizatori događaja koji su novim festivalima mogli pomoći kao medijatori.

DEVEDESETA I DRUGI KONTEKSTI

U prijašnjem sam odjeljku pokazao da dolazak festivala *reggae*-glazbe u Tolmin nikako nije bio slučajan, već je Tolmin izabran zbog brojnih povoljnih uvjeta, od aktivne lokalne scene mladih na estetski privlačnim lokacijama do lokalnih aktera s iskustvom. No, za uspješno funkcioniranje novih festivalâ bilo je nadasve važno da ih prihvate domaćini. Kao što sam već rekao, za oblikovanje pogleda domaćinâ na nove festivale bili su važni neki prijašnji, odnosno već prisutni festivali. Ipak, za razumijevanje doživljavanja festivalâ od strane domaćinâ potrebno je, pored lokalnog iskustva, rasvijetliti i širi kontekst.

Za stanovnike Slovenije devedesete godine 20. stoljeća bile su nedvojbeno posebne. Kada je 1991. nastala nova država, to je u ljudima probudilo određeni optimizam. Nova je država predstavljala novi početak koji je bio, u usporedbi s ratovima u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini, što su ih ljudi u Sloveniji pratili preko medijâ, više ili manje ružičast. Bilo je to, dakle, vrijeme optimizma te kao takvo nedvojbeno primjereno za nastanak brojnih lokalnih poticaja, opisanih i u prijašnjem odjeljku.

Nova je država donijela i redefiniranje brojnih relacija. Centar države za njezine je stanovnike postao zemljopisno relativno blizu. Nekadašnje diskurse o centralizaciji u Beogradu i tokovima resursâ “prema jugu” na periferiji Slovenije zamijenili su diskursi o centralizaciji u Ljubljani. Ipak, to nije značilo da se jedan centar jednostavno zamijenio drugim, već oblikovanje neke posve nove relacije između centra države i periferije. Bitna razlika bila je u tomu da nova kritika centralizacije nije više uključivala nacionalistički diskurs. Stoga anticentralistički diskurs nije više jačao nacionalizam, već lokalizme. U tom su kontekstu i poticaji za “razvoj” periferije, opisani u prijašnjem odjeljku (npr. aktivnosti mladih), izrazito jačali lokalne identitete.

S novom državom promijenile su se i druge relacije. Slovenija je težila za time da se smjesti u srednju Europu kako bi se na taj način distancirala od Balkana. Međutim, pored tih regionalnih težnji, u devedesetima je zabljesnuo te se vjerojatno još intenzivnije širio osjećaj za globalnu realnost (usp. Vodopivec 2007:16). Potonje su ljudi možda još i jače neposredno osjetili u slučaju tvornica, koje su bile sastavni dio praktički svakoga lokalnog okruženja. Tada su se po lokalnim barovima širile priče da je neku tvornicu kupio Amerikanac, drugu pak njemačka firma, a treća će se jednostavno preseliti itd. Ipak, taj pojačani osjećaj za globalno probudio je i lokalne identitete. I oni su se, osim na nacionalnoj, počeli uspostavljati na nadnacionalnim razinama. U globaliziranom kontekstu svako se lokalno okruženje moglo po nečemu uspostaviti kao središnje – i to mimo nacionalnog centra. U Gornjem Posočju takav se osjećaj središnjosti, na primjer, oblikovao 1993. godine, kada su muzej u Kobaridu proglasili europskim muzejom godine. Upravo je to “postavljanje na zemljovid” igralo određenu ulogu i pri oblikovanju odnosa mještana Tolmina prema popularnoglazbenim supkulturnim festivalima. S njima su, naime, mogli

stupiti u neku globalnu priču te tako pojačati lokalnu samosvijest (usp. Erdei 2011). Kao što je kazivao neki stanovnik Tolmina srednjih godina, u Beču je bio iznenađen i ponosan kada je neki slučajni sugovornik “njegov” mali grad prepoznao po *reggaeu*.

Festivali su, dakle, u grad donijeli određeni osjećaj središnjosti. A želja za središnjošću zapravo je želja periferije (usp. Shields 1991). Gornje Posočje su u dugom trajanju oblikovali blizina državnih granica (u vrijeme različitih država), slabe cestovne veze, nizak stupanj investicija i drugi procesi periferizacije. Jedna od osebujnih značajki područja je (bilo) iseljavanje stanovništva, što je bilo predmet brojnih javnih rasprava. Već u prvom *Tolminskom zborniku*⁸ čitamo kako se broj stanovnika u odnosu na vrijeme pred Drugim svjetskim ratom smanjilo za 7352 osobe (Berginc 1956:19). U sljedećem zborniku saznajemo da je bio demografski deficit između 1869. i 1961. godine 28,33 %, no trend opadanja stanovništva 1971. godine još nije dosegno dno (Uršič 1975:432). Negativni su i podaci u zadnjem zborniku koji, naime, pokazuju da je između 2002. i 2009. godine broj stanovnika opao za 5 %, dočim je indeks starenja (razmjer između stanovnika starijih od 65 godina i mlađih od 14 godina) u tom razdoblju narastao sa 116 % na 155,7 % (Predstavitev 2010:8). To nisu optimistični pokazatelji, kao što i ne može biti optimistična njihova recepcija od strane stanovnikâ. U tom kontekstu festival s međunarodnim značajem i mnoštvom posjetitelja iz brojnih država svijeta može biti događaj koji perspektivu preokreće. Ili kao što je organizatore *Metal Campa* pohvalila neka gospođa iz Tolmina: “Kako je lijepo kada Tolmin nije Tolmin” (Močnik 2011:16).

“Na marginama je geografiju teže previdjeti nego u centru” (Berglund 2011:194). Geografije tamo nisu neutralne, već im se pripisuju različite vrijednosti. Te geografije na jednoj strani oblikuju određeni mjerljivi parametri: udaljenost od nacionalnoga i drugih centara, naseljavanje i iseljavanje, stupanj investicija itd. Ujedno su to i doživljene geografije jer se, zbog svoje smještenosti u relacije centara i periferijâ, ljudi periferije često osjećaju isključenima iz procesâ odlučivanja, no ujedno i kao drugačiji, jedinstveni, posebni. Kao što ističe Anthony P. Cohen: “što cjelovitije raste koncentracija moći u centru, tim više periferija postaje ranjiva, izražavajući

---

⁸ Zbornik izlazi sporadično i predstavlja općenit portret područja.

svoju zabrinutost u lokalizmu koji naglašava svojstvenost svoje naravi”, dok “održavanje kulture postaje učinkovit *raison d’être* periferne zajednice” (1982:7). Međutim, kao što se ovaj članak trudi dokazati, simboličke granice i svojstvenosti ne očituju se samo u lokalnoj kulturi, shvaćene u smislu lokalnih tradicija, budući da i globalne kulturne značajke, uvedene u neki lokalitet, također mogu pružiti korisne pokazatelje svojstvenosti (usp. Berglund 2011; Erdei 2011).

Kada se 2000. godine održao prvi festival *reggae*-glazbe, većina ga Tolminjana vjerojatno još nije istinski reflektirala. No, uskoro je prvi festival pokazao da on oživljava lokalno okruženje te da u njega dovodi ljude iz svih krajeva koji su Tolminom oduševljeni. *Soča Reggae Riversplash* brzo je rastao i na kraju osvojio spornu, ali laskavu titulu “najvećega glazbenog festivala u Sloveniji”, čime je privukao i priličnu pozornost medijâ. Tijekom nekoliko godina, između 2003. i 2005., ovaj četverodnevni festival zabavljao je oko 15000 posjetitelja godišnje, što je velik broj u odnosu na lokalno stanovništvo. Mladi ljudi odjeveni u šarenu odjeću oživjeli su gradske ulice i dali im izgled stalnog toka, označavajući veliku promjenu u okolišu. Ulice, restorani, barovi i trgovine bili su puni, a grad je bio daleko življi nego što je to bilo uobičajeno. Iako bi se moglo očekivati da će doći do izražavanja nekog stupnja zabrinutosti stanovnikâ zbog velikog broja mladih ljudi koji su pokazivali veliku slobodu, bilo je, naprotiv, moguće uočiti uglavnom odobravanje. Prema podacima koje sam bio u mogućnosti dobiti od gradskog zapovjednika policije, primljen je zanemariv broj pritužaba lokalnih stanovnikâ tijekom *reggae*-festivala u 2003. i 2004. (intervju 8. 7. 2005.). Godine 2004., nakon uspjeha *reggae*-festivala, još je jedan masovni festival započeo u Tolminu – *Metal Camp*.⁹ Iako je susret sa supkulturom metalaca na ulicama grada najprije izazvao neku nelagodu među mještanima, ubrzo je prihvaćena kao prijateljsko oživljavanje grada, a metalce su domaćini posvojili kao “one crne” – oznaka koja opisuje supkulturni imidž te supkulturu ujedno i udomaćuje. Postupno, *Metal Camp* je postao najveći festival u gradu, s dobrom reputacijom među poklonicima *heavy metal*-glazbe diljem Europe i posjetom od oko 10000 ljudi dnevno. Potonji je s vremenom postao i najomiljeniji festival među Tolminjanima.

---

⁹ Na ovom mjestu pustit ću po strani *Kreativni tabor Sajeta* i *Soč'n fest* budući da su to bili dosta manji događaji od spomenutih dvaju.

Kao što Picard i Robinson tvrde, ponekad “festivali tvore privilegirane arene kulturnog stvaralaštva pri čemu zajednice mogu biti inovativne kao sredstvo za suočavanje s trenucima društvene krize, uvođenje novih modela političke ekonomije i kao način iznalaženja novih pokazatelja postojanja i pripadnosti” (2006:14). U Tolminu su festivali predstavljali velik kontrast s prošlošću, kako u pogledu broja posjetitelja koji u nekoliko dana preplave grad, tako i glede svoga imidža i ponašanja, koje je donijelo živopisan vizualni učinak na inače ne baš prenatrane ulice. Ovaj kontrast lokalno je bio shvaćen kao pozitivan, kao pokazatelj promjene od stanja marginalnosti i anonimnosti.

FESTIVALSKI TURIZAM ILI NEOČEKIVANA SILA KOJA SE IZNENADA POJAVI I STVARA DILEME

U prijašnjem odjeljku opisao sam određene šire kontekste koji su, po mojem mišljenju, bitno utjecali na odnos Tolminjana prema festivalima. Sami stanovnici inače često navode neki drugi razlog, zašto su njima festivali važni – “zbog turizma”. Festivali zaista znače mnoštvo posjetitelja koji u slučaju *Metal Campa* napune baš sve raspoložive kapacitete prenočišta i ugostiteljâ na tom području (Strategija 2010:28). Turizam je ujedno i ono područje “lokalnog razvoja” koje domaćini ocjenjuju kao najperspektivnije (Krivec 2005:33), zato je smještanje festivalâ na to područje moguće shvatiti i kao pozitivnu kontekstualizaciju nečega novog, supkulturnog i drugačijeg. Kako bilo, festivali su s vremenom postali pitanje lokalne turističke politike.

Godine 2000. u Tolminu je bila ustanovljena lokalna turistička organizacija (LTO), to jest općinski javni zavod za razvoj i promociju turizma na tom području. Tolmin prije toga nije bio turistički grad, što znači da je time bila “proglašena” i nova turistička destinacija. LTO je ubrzo nakon ustanovljenja pripremio strategiju razvoja turizma u općini Tolmin, u kojoj su bile izložene analiza stanja i smjernice za pridobivanje gostiju. Masovnim supkulturnim festivalima, u ono vrijeme dakle festivalu *reggae*-glazbe, nije se posvetila pozornost iako je taj festival spomenut kao kvalitetan događaj (Strategija 2001:31). Festivali su tada svakako bili još previše svježâ pojava da bi ju strategija mogla razmotriti kao relevantnu.

Ipak, u nadolazećim se godinama iskazalo kako broj posjetitelja *reggae*-događaja iz godine u godine raste te da su isto prizorište izabrali i drugi festivali, no usprkos tomu nije došlo do neke jasne reakcije LTO-a.

Kada sam 2004. godine s predstavnikom LTO-a imao prvi intervju, moj je sugovornik pohvalio *reggae*-festival i spomenuo da bi bila velika šteta za Tolmin ako tog festivala ne bi bilo. Kao vrlo važnu okolnost istaknuo je činjenicu da su Tolminjani odlično prihvatili festival, a kao kontrast je naveo slučaj iz okolice obližnjeg Bovca, gdje su domaćini zbog *rave*-partija napravili pravu bunu. Ipak, unatoč takvoj naklonjenosti sugovornika prema festivalu, djelovanje LTO-a nije bilo usmjereno k razvijanju festivalskog turizma. Iste je godine npr. Općina Tolmin, čak i uz pomoć stručnog mišljenja LTO-a, odbacila mogućnost filmskog festivala u tom gradu.

Čini se da su supkulturno odjeveni mladi za lokalnu turističku politiku predstavljali vruć kesten budući da su s jedne strane dokazivali perspektivnost novonastaloga turističkog odredišta, no s druge su bili previše "neuobičajeni" da bi ih shvatili ozbiljno. Ako bi Tolmin okupirale sile kanuistâ, biciklistâ, alpinistâ, padobranaca i ribičâ, sve bi bilo u najboljem redu jer su spomenuti bili shvaćeni kao gosti za koje se samo po sebi razumije da dođu u Tolmin te ih je kao takve predvidjela i strategija. Da malo karikiram: kanu na Soči bio bi uobičajena pojava, dok bi rastafarijanac uz rijeku predstavljao kulturnu diskrepanciju. Mase rastafarijanaca bile su svakako dobrodošle, no nisu imale nikakvoga konteksta koji bi turističku politiku ispunio smislom.

Kada sam predstavnika LTO-a u našem drugom intervjuu 2006. godine upitao postoje li ipak i mogućnosti za usmjeravanje u alternativne oblike turizma, ovako mi je odgovorio:

"Jedna od mogućih varijanti je i ono o čemu smo nas dvojica već razgovarala, znači festivali, ali to je stvar..., što se, mislim, dosta dobro i u praksi pokazalo, za koju je potrebna barem do neke mjere uređena infrastruktura. I ja mislim da bi mogla biti jedna jako fina priča, također i s obzirom na iskustva, koja smo imali, dokazano je da je moguća, da bi mogla biti uspješna [...]. Ja osobno bih to jako želio. Kod svake od ovih stvari je tako da će se naći netko tko se njome neće oduševiti, tko će čak biti protiv, ali ako uzmemo u obzir

prevladavajuće mišljenje na tolminskom području, barem kako ga ja razumijem, sigurno je mnogo više ljudi za nego protiv. I ovi događaji koji bi nekog može biti najviše uznemiravali, mislim da je veći dio ljudi onih par dana spreman i malo stisnuti zube i kazati: ‘OK, ali nešto se ipak događa!’” (intervju 4. 1. 2006.)

Čini se da je LTO u festivalima vidio potencijal, no istodobno nije htio eksperimentirati s turizmom. Dakle, iako je vidio da bi za festivale trebali bolju infrastrukturu, nije u tom smjeru ništa napravio. Takva je neodlučnost na neki način razumljiva. LTO je bio, naime, ustanovljen kao novi javni zavod Općine Tolmin pa je zato izabrao put sa što manje rizika jer bi ga zbog propalog eksperimenta mogli javno oštro izgrditi. Ako je, dakle, za ovo područje reprezentativna Soča, neka turizam zastupaju s rijekom povezane sportske aktivnosti, a ne s rijekom povezani festivali. Na kraju krajeva, to da su turisti na tom području ribiči i sportaši, jasno je svakome tko tamo živi. A festivali koji su isto tako izabrali Soču, suprotno od već ustaljenih praksi, mogu predstavljati brojne rizike, i to zbog nepredvidljivog ponašanja masa, velikih količina otpadaka, “drukčijosti” supkultura i još bi mogli nabrajati. Novi javni zavod sigurno nije na početku svojega djelovanja želio takve rizike.

Ipak, 2010. godine nastala je nova strategija i LTO je u dokument zapisao: “Posebna ‘priča’ su festivali koji značajno doprinose ispunjavanju kapaciteta i prepoznatljivosti destinacije, premda u velikoj mjeri vrlo specifične ciljne skupine” (Strategija 2010: 74). U novim planovima za razvoj turizma festivali se javljaju kako u obliku marketinških koncepata poput “festivalski grad” (Strategija 2010:34) i “dolina festivalâ” (2010:77), tako i u obliku planova za poboljšanje infrastrukture (2010:54). Kako razložiti taj obrat? Iako vjerojatno ima više razloga,¹⁰ čini se da su tomu puno doprinijeli upravo stanovnici Tolmina i okolice koji su festivale prihvatili, i to zato što su utvrdili da se (riječima predstavnika LTO-a) “ipak nešto događa”. Želim naglasiti da ne samo da se nešto dogaja, već je, dakle, s festivalima njihov grad postao živahniji, turističkiji. Domaćini su s

---

¹⁰ Na drugome mjestu (Kozorog 2012) istaknuo sam osobni angažman u smjeru festivalskog turizma. Važna je bila i javna debata koja se na tu temu održavala više godina.

festivalima izabrali i put iz anonimnosti budući da se s festivalima “njihov” grad razglasio po svijetu. Iako domaćini, naravno, ne čitaju globalni glazbeni tisak, ipak se mogu o čuvenosti svojega grada osvjedočiti svaki put kada u vrijeme festivalâ na ulicama, u restoranima i barovima, u redu u trgovini ili pak samo s pogledom na prizorište *Metal Campa*, iznad kojeg vijore brojne državne zastave, doživljavaju svoj grad kao globalno selo. Ili, kao što mi je na prvim *punk*-ferijama ispriповjedio jedan od njih:

“Tebi još nisam kazao. Bio sam u Puli i ušao u neku trgovinu. I gledam na zidu popis ponude koncerata i ljetnih festivalâ. Bilo je tamo napisano Berlin Lenny Kravitz, Budimpešta Sziget, Beč, šta ja znam šta... I onda triput Tolmin i onda opet same prijestolnice. Si možeš zamislit, triput Tolmin među svim tim prijestolnicama? Mi smo postali metropola. Mi smo se iskrcali na zemljovidu. Mogli bi kazati na svjetskom zemljovidu jer Metal Camp je svjetski priznat. Je l’ kužiš? Bože mili, kada bi samo ostalo ovako i kada bi i Punk Rock Holiday uspelo ostati ovdje.”

ZAKLJUČAK

Popularnoglazbeni supkulturni festivali u osnovi nisu ničim neposredno vezani za Tolmin. Oni su više dio globalnih nego lokalnog imaginarija, zato naizgled djeluju kao nekoherentni dio mjesta gdje se održavaju. S Gornjim Posočjem tradicionalno su povezani imaginariji prirode (i ruralnog), zato su i anticipirani oblici turizma vezani uz te atribute. Kao što kaže Tom Selwyn – da je, naime, i u postmodernoj *anything goes* konstrukciji mjesta određena “autentičnost” obično prepoznatljiva (1996:20). U tom kontekstu festivalski turizam djeluje kao slučajna pojava. Iako je to do neke mjere istina, ipak nam etnografija može pokazati da se festivali u Tolminu nisu pojavili posve slučajno, već zbog djelovanja globalnih festivalskih imaginarijâ, u kojima ima određeno mjesto “priroda”, i lokalnih praksi, prije svega onih povezanih s aktivnošću mladih uz rijeku Soču. Ujedno možemo pomoću teorije razložiti zašto su festivale otvorenih ruku prihvatili lokalni stanovnici, koji su ih po jednoj anketi s pitanjem koji bi oblik turizma trebalo razvijati u općini, postavili na drugo mjesto, odmah iza sportskih aktivnosti (Krivec 2005:41). Festivali su, naime, gradu na periferiji donijeli pozornost medijâ, mladih, posjetitelja iz inozemstva itd.,

što u suvremenim “krajolicima publiciteta” (Paasi u Berglund 2011) ima nedvojbeno važan učinak na lokalnu svijest. A upravo njihovo prihvaćanje od strane stanovnikâ igralo je određenu ulogu i pri oblikovanju općinske turističke politike, koja je s vremenom festivale uključila među strateške turističke niše grada Tolmina.

LITERATURA

- APPADURAI, Arjun. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis – London: University of Minnesota Press.
- BERGINC, Janko. 1956. “Gibanje prebivalstva na Tolminskem”. U *Tolminski zbornik*. Tolmin: Odbor za izvedbo Tolminskega kulturnega tedna, 18–21.
- BERGLUND, Eeva. 2011. “Making Space in Finland’s New Economy”. U *Boundless Worlds. An Anthropological Approach to Movement*, ur. Peter Wynn Kirby. New York – Oxford: Beghahn Books, 191–209.
- BJÄLESJÖ, Jonas. 2002. “The Place in Music and Music in Place”. *Ethnologia Scandinavica*, vol. 32:20–33.
- CLARKE, John. 1976. “Style”. U *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, ur. Stuart Hall i Tony Jefferson. London: Routledge, 175–191.
- COHEN, Abner. 1980. “Drama and Politics in the Development of a London Carnival”. *Man*, vol. 15:65–87.
- COHEN, Anthony P. 1982. “Belonging: The Experience of Culture”. U *Belonging: Identity and Social Organisation in British Rural Cultures*, ur. Anthony P. Cohen. Manchester: Manchester University Press, 1–17.
- EDWARDS, Robert. 2011. “Birthday Parties and Flower Shows, Musters and Multiculturalism. Festivals in Post-War Gympie”. U *Festival Places. Revitalising Rural Australia*, ur. Chris Gipson i John Connell. Bristol – Buffalo – Toronto: Channel View Publications, 136–154.
- ERDEI, Ildiko. 2011. “‘Rocky Made in Serbia.’ Globalne ikone i lokalni razvoj.” U *Horror Porno Enmui. Kulturne prakse postsocializma*, ur. Ines Prica i Tea Škokić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 272–298.
- GILMORE, Lee. 2010. *Theater in a Crowded Fire. Ritual and Spirituality at Burning Man*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- GIPSON, Chris i John CONNELL, ur. 2011. *Festival Places. Revitalising Rural Australia*. Bristol – Buffalo – Toronto: Channel View Publications.

- GIPSON, Chris, John CONNELL, Gordon WAITT i Jim WALMSLEY. 2011. "The Extent and Significance of Rural Festivals". U *Festival Places. Revitalising Rural Australia*, ur. Chris Gipson i John Connell. Bristol – Buffalo – Toronto: Channel View Publications, 3–24.
- GUNDLE, Stephen. 2002. "Hollywood Glamour and Mass Consumption in Postwar Italy". U *Histories of Leisure*, ur. Rudy Koshar. Oxford – New York: Berg, 337–359.
- KOZOROG, Miha. 2011. "Festival Tourism and Production of Locality in a Small Slovenian Town". *Journal of Tourism and Cultural Change*, vol. 9 (4):298–319.
- KOZOROG, Miha. 2012. "Angažiranje etnografije i turizma: Iskustvo jednog domaćeg organizatora festivala". *Etnološka tribina*, vol. 42 (35): u tisku.
- KRIVEC, Martina. 2005. *Analiza potrebe po kampu u občini Tolmin*. Diplomski rad. Portorož: Turistica, Univerza na Primorskem.
- LUKIĆ KRSTANOVIĆ, Miroslava. 2004. "Ritualna buka i telo: Čitanje EXIT Noise Summer Festa". Referat na konferenci *Roaming Anthropology III*, Avala, Beograd.
- MOČNIK, Blaž. 2011. "Vsakoletno rojstvo kraja zaradi edinstvenega festivala". *Nedelo*, 17. julij, 16–17.
- PICARD, David i Mike ROBINSON. 2006. "Remaking Worlds: Festivals, Tourism and Change". U *Festivals, Tourism and Change: Remaking Worlds*, ur. David Picard i Mike Robinson. Clevedon – New York – North York: Channel View Publications, 1–31.
- PREDSTAVITEV. 2010. "Predstavitev občine Tolmin". U *Tolminski zbornik 2010*. Tolmin: Občina Tolmin, 8–9.
- SELWYN, Tom. 1996. "Introduction". U *The Tourist Image: Myths and Myth Making in Tourism*, ur. Tom Selwyn. Chichester – New York – Brisbane – Toronto – Singapore: John Wiley & Sons, 1–32.
- SHIELDS, Rob. 1991. *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. London – New York: Routledge.
- SMITH, Valene L. 2001. "The Culture Brokers". U *Hosts and Guests Revisited. Tourism Issues of the 21st Century*, ur. Valene L. Smith i Maryann Brent. New York – Cammeray – Tokyo: Cognizant Communication Offices, 275–282.
- SOČA *Reggae*. 2000. Press-clipping. Ljubljana: Vinylmania.
- STRATEGIJA. 2001. *Strategija razvoja turizma u občini Tolmin*. Dokument. Tolmin: LTO Sotočje.
- STRATEGIJA. 2010. *Strategija razvoja turizma u občini Tolmin: 2010–2015*. Dokument. Tolmin: LTO Sotočje.
- TKALČIČ, Anja. 2009. *Igre spolov u sodobni kulturi – primerjava dogajanj u kontekstu elektronske plesne glazbe*. Magisterij. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

- TUL, Vlasta. 2002. "‘Na Mostu se vse zve, če ne prej pa...’: Komentirana objava zapisnika seje krajevne organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva Most na Soči s dne 15. julija 1953". U *Zbornik Pokrajinskega arhiva u Novi Gorici*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 132–159.
- URŠIČ, Hinko. 1975. "Gibanje prebivalstva na Tolminskem". U *Tolminski zbornik 1975*, ur. Janez Dolenc. Tolmin: Kulturna skupnost Tolmin, 429–433.
- VODOPIVEC, Nina. 2007. *Labirinti postsocializma: Socialni spomin tekstilnih delavk in delavcev*. Ljubljana: ISH publikacije.

Miha Kozorog

SOCIAL AND SPATIAL GENERATORS OF FESTIVAL TOURISM IN TOLMIN, SLOVENIA

Subcultural popular music festivals can be seen as a form of tourism, but we should also take into account that they can provoke discomfort in their host communities. The article discusses festivals in Tolmin, where they appeared without planning, seemingly out of the blue, and became part of tourist offer. Social and spatial factors important for the implementation and development of those festivals are discussed. Of key importance was the response of local inhabitants, who accepted the festivals as their own, since through them, they could achieve an image of centrality.

Key words: festivals, festival venue, genealogy of festivals, festival tourism, subculture, host community, centre-periphery, tourism planning, Tolmin